

Pogovorni večer Konzerviranje: Industrializacija, emancipacija, spomin. Nova Gorica (foto: Špela Ledinek Lozej, 16. 4. 2025).

Pogovorni večer o kruhu (foto: Natalija Polonskaia, 9. 4. 2025).

EPISKOP

Raziskovalke in raziskovalci Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) so za (novo)goriško Evropsko prestolnico kulture GO! 2025 zasnovali program *Episkop*. Poimenovanje je bilo izbrano premišljeno: novotvorjenka namiguje na »pripravo za projiciranje neprozornih slik«, kot je *episkóp* opredeljen v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ b. n. l.) podstava *epk* in obrazilni del *-skop* pa nakazujeta opazovanje in motrenje evropske prestolnice kulture.[1] Sodelavci in sodelavke ZRC SAZU so skupaj z raziskovalci, publicisti, umetniki, aktivisti, praktiki in teoretiki z Goriške (in onkraj) sooblikovali program, ki je naslavljal ključne teme (novo) goriškega somestja in širšega območja med jugovzhodnimi Alpami in severnim Jadranom. V 12 mesecih trajanja programa so zasnovali 12 mesečnih tematskih sklopov in poglavij štirijezične publikacije ter izvedli 45 tedenskih dogodkov.[2] Mesečno tematiko smo vsako prvo sredo uvedli s predstavitvijo umetnine meseca,[3] sledile so okrogle mize, predavanja, pogovori, predstavitve knjig, filmov in projektov, performansi in glasbeni dogodki, vsi v novogoriški Knjigarni kavarni Maks. Program je bil zasnovan in izveden v okviru projekta Episkop mejnosti: Premislek o goriških preteklostih in prihodnostih ob evropski prestolnici kulture, Nova Gorica 2025, ki sta ga sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije ter Javni zavod GO! 2025.

V prvem januarskem poglavju *Episkopa* z naslovom »Gorica, Guriza, Görz, Gorizia, Gvrytsyh« sta Janoš Ježovnik in Matej Šekli s sodelavci (2025) odprla vprašanje jezika kot ključnega orodja sporazumevanja ter razumevanja območja, pri čemer je bila osrednja pozornost namenjena vsem jezikom, ki so skozi čas sooblikovali goriški prostor.

> Odmišljanje meje [ki jo naslavlja slogan *GO! Borderless* (Gremo brezmejno!)] ter ozaveščanje jezikovne in kulturne celote goriškega prostora ter vključevalno sobivanje lokalnega, regionalnega, nacionalnega in globalnega je bilo, je in bo vedno aktualno. Predpogoj za to pa je poglobljeno poznavanje najprej svojega jezika in kulture v času, prostoru in družbi, nato sosedskih jezikov in kultur v dani kulturnozgodovinski regiji ter – v globaliziranem in digitaliziranem svetu – ne nazadnje tudi globalnega

1 Poimenovanje *Episkop* je bilo rabljeno v vseh jezikih – poleg slovenščine tudi v italijanščini, angleščini in furlanščini. Pripona *-scope* v angliziranem poimenovanju *Episcope* bi imela sicer primerljiv pomen kot v slovenščini, drugačno (čeprav ne nujno tudi neustrezno) imaginacijo pa bi morda sprožila pripona *-scopio* v *Episcopio,* kot so program samovoljno prevedli v italijanski različici prijavne knjige (Humar idr. 2020).

2 Vsa poglavja *Episkopa* (v slovenščini, italijanščini, furlanščini in angleščini) so prosto dostopna na spletni strani projekta (ISN b. n. l.), kjer so objavljene tudi najave vseh dogodkov.

3 Dela goriških umetnikov je odbrala in predstavila umetnostna zgodovinarka Klavdija Figelj. Popeljala nas je od inštalacije Annibel Cunoldi Attems do risb Marka Pogačnika in knjižnih ilustracij Ane Zavadlav; od variante Pilonovega kruha spod čopiča Aleksandra Veliščka in abstraktne ekspresije Mirana Cenčiča do filma *Ne pozabi me* Anje Medved; od modernistične *Sinopije, zavite v modro* Maria Pallija do fotografij Vanje Bućan, Jerneja Skrta, Janeta Štravsa in Jerneja Humarja; ter od fantazijske krajine Staša Kleindiensta do futurističnih stripovskih vizij goriškega somestja Romea Toffanettija.

* Špela Ledinek Lozej, dr. etnologije, višja znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; docentka, Podiplomska šola ZRC; spela.ledinek@zrc-sazu.si.

jezika za komunikacijo na širši mednarodni ravni. (Šekli idr. 2025: 30–32)

Kot se izkazuje v praksi in kar potrjujejo tudi po(st)epkajevski razmisleki (npr. Brissi 2026; Rupel 2026; Selvelli 2026; Stolfo 2026) v tematski številki revije *Isonzo Soča*, posvečeni »plurijezičnosti« oziroma »večlinguismu«, pa to poznavanje in upoštevanje (še vedno) ni samoumevno.

V drugem poglavju, »Izročila na Goriškem«, sta Marjeta Pisk in Katarina Šrimpf Vendramin med vrsticami zgodovine s štrigami, morami, krivopetami, pusti in drugimi (bajnimi) bitji ter z njimi povezanimi ohranjenimi, dokumentiranimi ali oživljenimi verovanji, pripovedmi in šegami iskali odgovore na vprašanja sobivanja raznolikosti in podobnosti goriških izročil; ljudsko izročilo je pokazalo skupne svetove oziroma, kot sta zapisali avtorici, da so prebivalci »ne glede na jezikovne razlike romali v ista romarska svetišča« (2025: 8).

Marca so prešli od (iz)govorjene k zapisani besedi. V tretjem poglavju z naslovom »Spomin človeštva« je Petra Kolenc (2025) naslovila zgodovino branja, tiska in pismenosti na Goriškem. Na primeru knjižnice Henrika Tume, ki jo hrani Raziskovalna postaja ZRC SAZU v Novi Gorici, smo spoznali, kakšne knjige so krožile med goriškim meščanstvom, ter se spraševali o pomenu branja v sodobnem času digitalnih medijev.

V aprilu je sledil razmislek o razmerju med besedami in rečmi. Ob kruhu in ribah sta Jasna Fakin Bajec in Martin Pogačar z gosti razmišljala o razmerjih med ljudmi in stvarmi v povezavi z družbeno-zgodovinskimi okoliščinami. Kot sta zapisala v četrtem poglavju, »Besede in reči«, kruh in ribe niso le hrana, temveč tudi simboli, metafore z lastnim življenjem v pregovorih, umetnosti in spominih (Fakin Bajec in Pogačar 2025).

Mesec maj je bil posvečen zgodovini, predvsem zgodovini vojn in prizadevanj za mir – od jadranskega iredentizma do prve svetovne vojne in sodobnih vojnih žarišč. Kot je opozorila Petra Svoljšak (2025) v petem poglavju, »Vojna in mir«, imajo vojne poseben odjek na obmejnih območjih, saj se tam tudi po povojnih sporazumih bijejo bitke za interpretacijo, kar (tudi in predvsem na Goriškem) še vedno bremeni medsebojne, medsosedske ter meddržavne odnose. Vojne so bile tudi tisti prelomni zgodovinski trenutki, ki so narekovali selitve prebivalstva, sta v sledečem mesecu episkopsko razpravo nadaljevala Aleks Kalc in Mirjam Milharčič Hladnik (2025) v šestem poglavju, »Sprehod skozi selitve na Goriškem«. Geopolitične spremembe po drugi svetovni vojni so botrovale izgradnji Nove Gorice in posledičnemu valu priseljevanja ob blizu in daleč (Kalc in Milharič Hladnik 2025).

Urbanistične, arhitekturne in likovne poudarke novozgrajenega mesta je v mesecu juliju predstavila Helena Seražin. V sedmem poglavju z naslovom »Modernistično mesto« je o razmerju Nove Gorice s »staro« Gorico zapisala, da bi »nepoučeni obiskovalec […] ob površnem ogledu zemljevida lahko dobil celo vtis, da gre za eno samo veliko mesto, ki ga po sredini deli železniška proga. Državne meje namreč običajno določajo težko premostljive naravne ovire, kot so reke ali strma gorska pogorja, politiki pa so leta 1947 izbrali mejo, ki ji je bilo usojeno, da bo mesti, hočeš nočeš, tudi povezovala« (Seražin 2025: 16).

Modernistično mesto je bilo po smernicah Atenske listine zasnovano kot mesto-park in je dobilo z razmejitvijo v »doto« botanični vrt na Rafutu in mestni gozd Panovec ter v gospodarjenje Trnovski gozd, o čemer je v avgustovskem osmem poglavju, »Somestje v objemu narave«, razmišljal Aleš Smrekar s sodelavci (2025).

V jesenskem delu *Episkopa* smo pogled usmerili v aktualn(ejš)e družbene izzive. Dan Podjed in Lilijana Šprah (2025) sta v poglavju »Kako si privoščimo odklop v času digitalne preobrazbe« razmišljala o odklopu, krizah in izolaciji. Slednja je lahko konstruktivna samota, ki podžge ustvarjalnost in inovativnost, ali pa destruktivna osamljenost, ki spodbudi nostalgično zatekanje k preživetim vzorcem (Podjed in Šprah 2025).

Mesec oktober je bil posvečen punkovski in postpunkovski glasbeni in umetniški produkciji ter njuni umestitvi v okvir družbenih sprememb v 80-ih in 90-ih letih 20. stoletja. Oto Luthar s sodelavci (2025) je v desetem poglavju, »GO PUNK«, opozoril na zagate zgodovinjenja punka ter na specifike (čezmejne) goriške punkovske scene.

Novembra sta Nataša Rogelja Caf in Martina Bofulin v poglavju »Poti in meje« odpirali tematike grajenja Evrope skozi dialog med potmi in mejami, vezmi in ločnicami. V besedilu sta obravnavali Goriško kot prostor zgodovinskih, kulturnih in političnih prepletanj, zaznamovanih z različnimi oblikami povezovanja, mobilnosti in razmejevanja (Rogelja Caf 2025).

V decembru je bila episkopska pot sklenjena z razmisleki o dosežkih, izzivih in zapuščini evropske prestolnice kulture. Osrednji vprašanji v zadnjem poglavju z naslovom »Go(odbye) 2025, pozdravljena, prihodnost!« Jara Veselinoviča in Saše Poljak Istenič (2025) sta bili, »kaj ostane, ko cirkus odide iz mesta«, ter kakšno Evropo in kakšne prihodnosti smo gradili z Evropsko prestolnico kulture GO! 2025.

Sodelavke in sodelavci ZRC SAZU so z *Episkopom* oblikovali tematsko strukturiran in raznolik program, ki je nagovoril različne skupine obiskovalcev – od raziskovalcev in študentov do medicinskih sester in pankerskega podmladka. Skrbna organizacija vsebin, pritegnitev goriških soustvarjalcev ter odpiranje lokalno specifičnih aktualnih tematik so Knjigarno kavarno Maks oblikovali v prostor srečevanja, razprave in refleksije o goriških preteklostih, sedanjostih in prihodnostih. Evropska prestolnica kulture je bila gibalo, omogočila je specifične pogoje za oblikovanje in izvedbo *Episkopa*. In nasprotno – *Episkop* in Knjigarna kavarna Maks sta bila del osrednjega programa in živahnejših prizorišč EPK GO! 2025.

Literatura in viri

BRISSI, Eleonora: Consapevolezze. *Isonzo Soča* 122, 2026, 36.

FAKIN BAJEC, Jasna in Martin Pogačar: *Episkop 4: Besede in reči: Med domačnostjo, obrtjo in industrijskim razvojem.* Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.

HUMAR, Vesna idr.: *GO! BORDERLESS: Candidatura a capitale europea della cultura.* Nova Gorica: Mestna občina Nova Gorica in Občina Gorica, 2020.

ISN – Inštitut za slovensko narodopisje: Premislek o goriških preteklostih in prihodnostih ob evropski prestolnici kulture, Nova Gorica 2025. ZRC SAZU: Inštitut za slovensko narodopisje, b. n. l.; https://isn2.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/episkop, 13. 5. 2026.

KALC, Aleksej in Mirjam Milharčič Hladnik: *Episkop 6: Sprehod skozi selitve na Goriškem.* Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.

KOLENC, Petra: *Episkop 3: Spomin človeštva.* Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.

LUTHAR, Oto, Igor Vidmar in Esad Babačić: *Episkop 10: GO PUNK: Za domače in izven.* Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.

PISK, Marjeta in Katarina Šrimpf Vendramin: *Episkop 2: Izročila na Goriškem.* Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.

PODJED, Dan in Lilijana Šprah: *Episkop 9: Kako si privoščimo odklop v času digitalne preobrazbe.* Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.

ROGELJA CAF, Nataša: *Episkop 11: Poti in meje: Dialog, ki gradi prostor*. Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.

RUPEL, Aldo: Poimenovanja. *Isonzo Soča* 122, 2026, 34–35.

SELVELLI, Giustina: Plurilinguismo di confini nell'era di GO!2025: Tra vetrina e realtà. *Isonzo Soča* 122, 2026, 37.

SERAŽIN, Helena: *Episkop 7: Modernistično mesto*. Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.

SMREKAR, Aleš idr.: *Episkop 8: Somestje v objemu narave.* Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.

SSKJ: Episkop. Fran, b. n. l.; https://fran.si/133/sskj2-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika 2/4472882/episkop?View=1&Query=episkop&All=episkop&FilteredDictionaryIds=133, 13. 5. 2026.

STOLFO, Marco: La lenghe e je la clâf. *Isonzo Soča* 122, 2026, 6–7.

SVOLJŠAK, Petra: *Episkop 5: Vojna in mir.* Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.

ŠEKLI, Matej idr.: *Episkop 1: Gorica, Guriza, Görz, Gorizia, Gvrytsyh: Različni odtenki goriške jezikovne stvarnosti.* Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.

VESELINOVIČ, Jaro in Saša Poljak Istenič: *Episkop 12: Go(odbye) 2025, pozdravljena, prihodnost!* Episkop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025.